

جستاری در احوال و آثار محققان ایران جوان

دکتر زهرا علیزاده بیرجندی

(استاد یار دانشگاه بیرجند و عضو پیوسته انجمن ایرانی تاریخ)
و همکاران طرح: مهین زرننگ، حسین غضنفری، زهرا نادی

جستاری در احوال و آثار مفاخر خراسان جنوبی

دکتر زهرا علیزاده بیرجندی

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
اداره کل اسناد و کتابخانه ملی

عنوان و نام پدیدآور: جستاری در احوال و آثار مفاخر خراسان جنوبی/ زهرا علیزاده

بیرجندی

مشخصات نشر: تهران: فکر بکر، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۳۶۸ ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۸۶۰-۷۷-۷

وضعیت فهرست نویسی: فیا

یادداشت: همکاران طرح: مهین زرنگ، حسین غضایری، زهرا نادی.

موضوع: مشاهیر - ایران - خراسان جنوبی - سرگذشتنامه

شناسه افزوده: علیزاده، بیرجندی، زهرا، ۱۳۴۴ -

رده بندی کنگره: DSR ۲۰۱۲ ۱۳۹۲ ج ۵/۳۲۵

رده بندی دیویی: ۸۲۰-۹۱۲/۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۳۲۱۵۷۷۴

جستاری در احوال و آثار مفاخر خراسان جنوبی

مؤلف: دکتر زهرا علیزاده بیرجندی

همکاران طرح: مهین زرنگ، حسین غضایری، زهرا نادی

ناشر: فکر بکر

تیراژ: ۵۰۰ جلد

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۲

ویراستاران: دکتر حامد نوروزی، دکتر کلثوم قربانی جویباری

صفحه آرای: فائزه دستگردی

طرح جلد: نفیسه شکرانی

لیتوگرافی و چاپ: واصف

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۸۶۰-۷۷-۷

آدرس: بیرجند- خیابان غفاری- حدفاصل غفاری ۱۲ و ۱۰- انتشارات فکر بکر

تلفکس: ۰۵۶۱-۴۴۲۵۰۳۴

کد حقوق این اثر متعلق به اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی می باشد.

فهرست مطالب

سر سخن

مقدمه

۱- مفاخر انسانی

۱-۱ آصفی قهستانی

۲-۱ آیتی بیرجندی؛ شیخ محمد باقر گزاری

۳-۱ آیتی؛ محمد ابراهیم

۴-۱ آیتی؛ محمد حسین

۵-۱ ابن حسام خوشفی

۶-۱ احمدی بیرجندی؛ احمد

۷-۱ اسدی؛ محمد ولی

۸-۱ اسماعیلی مود؛ مهدی

۹-۱ اسیری؛ محمد قاسم

۱۰-۱ اشراق بیرجندی؛ عبدالکریم

۱۱-۱ انوار؛ سید ابوتراب

۱۲-۱ بامشاد قاینی؛ ابوالحسن

۱۳-۱ بشروی تونی؛ ملا احمد

۱۴-۱ بشروی حائری؛ جمال الدین حسن

۱۵-۱ بشروی حائری؛ سیدجواد

۱۶-۱ بلال شاخنی

۱۷-۱ بلالی مود؛ مهدی

۱۸-۱ بمرودی؛ میرزا محمد صادق

۱۹-۱ بمرودی؛ محمود

۲۰-۱ بهاءالدوله نوربخشی؛ سید حسن بن قاسم بن محمد

۲۱-۱ بهفروز؛ محمد

۲۲-۱ بهنام؛ غلامرضا

۲۳-۱ بیرجندی؛ جلال الدین احمد

۲۴-۱ بیرجندی؛ سیدعلی

- ۸۰ ۲۵-۱ بیرجندی؛ سید غلامرضا
- ۸۱ ۲۶-۱ بیرجندی؛ حمزه
- ۸۱ ۲۷-۱ بیرجندی؛ علی اصغر
- ۸۲ ۲۸-۱ بیرجندی؛ عبدالعلی
- ۸۸ ۲۹-۱ بیرجندی؛ ملا عبداللطیف
- ۸۸ ۳۰-۱ بیرجندی قاینی؛ میرزا سید محمد علی
- ۸۹ ۳۱-۱ بیجه نهانی قاینی
- ۸۹ ۳۲-۱ بیهودی قاینی؛ شیخ حسن
- ۹۰ ۳۳-۱ تونی؛ سید مراد موسی
- ۹۰ ۳۴-۱ تونی؛ شیخ ناصرالدین محمد بن احمد
- ۹۱ ۳۵-۱ تونی؛ علاء الملک فاضل خان
- ۹۱ ۳۶-۱ تونی؛ عبدالله بن محمد (فاضل تونی)
- ۹۳ ۳۷-۱ تونی؛ عبدالواسع
- ۹۴ ۳۸-۱ تونی، محمد علی
- ۹۴ ۳۹-۱ تونی؛ میرزا عبدالقادر
- ۹۵ ۴۰-۱ تونی اصفهانی؛ سید جلیل، امیر خلیل الله
- ۹۵ ۴۱-۱ تونی خراسانی؛ مظهر علیشاه
- ۹۶ ۴۲-۱ تونی خراسانی؛ ملا عبدالجواد
- ۹۶ ۴۳-۱ تونی؛ قطب الدین حسن
- ۹۷ ۴۴-۱ تونی؛ قطب الدین حیدر
- ۹۸ ۴۵-۱ تهامی؛ سید حسن
- ۱۰۳ ۴۶-۱ حائری؛ سید کاظم
- ۱۰۵ ۴۷-۱ حسامی واعظ؛ علی بن یاسر
- ۱۰۶ ۴۸-۱ حقیقه؛ مریم
- ۱۰۷ ۴۹-۱ حیران درخشی؛ میر محمد قاسم
- ۱۰۸ ۵۰-۱ حیرتی تونی؛ تقی الدین محمد
- ۱۱۱ ۵۱-۱ خراشادی؛ آخوند ملا علی
- ۱۱۵ ۵۲-۱ خصالی هروی تونی؛ میر حیدر

- ۱۱۶ ۵۳-۱ خفی؛ نوابه
- ۱۱۷ ۵۴-۱ چهکندی نژاد؛ غلامحسین
- ۱۱۸ ۵۵-۱ دانش بمرودی؛ میرزا محمد علی
- ۱۲۰ ۵۶-۱ دباغ قایینی؛ ابومنصور محمد بن علی
- ۱۲۰ ۵۷-۱ درمیانی؛ محمد رفیع بن عبدالکریم
- ۱۲۲ ۵۸-۱ دشت بیاضی؛ محمد حسین دیانت
- ۱۲۳ ۵۹-۱ دشت بیاضی؛ محمد ولی
- ۱۲۵ ۶۰-۱ ذاکر؛ آخوند ملا حسین (طوفان)
- ۱۲۵ ۶۱-۱ ذوقی تونی
- ۱۲۶ ۶۲-۱ رازه قایینی؛ امامقلی
- ۱۲۶ ۶۳-۱ راشد محصل؛ جلیل
- ۱۲۶ ۶۴-۱ راشد محصل؛ محمد تقی
- ۱۲۷ ۶۵-۱ راشد محصل؛ محمد حسن
- ۱۲۸ ۶۶-۱ راشد محصل؛ محمد رضا
- ۱۲۸ ۶۷-۱ راشد محصل؛ محمد علی
- ۱۳۰ ۶۸-۱ رضایی؛ جمال
- ۱۳۲ ۶۹-۱ رضوانی؛ محمد اسماعیل
- ۱۳۶ ۷۰-۱ رضوی قایینی؛ امیر سیدحسن
- ۱۳۷ ۷۱-۱ رفیعی؛ عزیزالله
- ۱۳۸ ۷۲-۱ رفیعی؛ محمود
- ۱۴۰ ۷۳-۱ ریاحی؛ غلامحسین
- ۱۴۳ ۷۴-۱ زین العابدین درخشی
- ۱۴۴ ۷۵-۱ سحاب بمرودی؛ جمال الدین میرزا محمد خان
- ۱۴۵ ۷۶-۱ سرایانی تونی؛ ملا محمد حسین بن عبدالوهاب
- ۱۴۵ ۷۷-۱ سرمد؛ غلامعلی
- ۱۴۷ ۷۸-۱ سرتی؛ بدیع الزمان
- ۱۵۰ ۷۹-۱ سعیدی؛ غلامرضا
- ۱۵۴ ۸۰-۱ سلیمی تونی؛

- ۱۵۵ ۸۱-۱ شکوهی؛ غلامحسین
- ۱۵۸ ۸۲-۱ شهرستانی؛ سید محمد
- ۱۵۸ ۸۳-۱ شهبابی؛ میرزا احمد علی
- ۱۵۹ ۸۴-۱ طبسی؛ شمس الدین
- ۱۶۱ ۸۵-۱ صافی تونی
- ۱۶۱ ۸۶-۱ صبوحي؛ ملا علی اشرف
- ۱۶۵ ۸۷-۱ صعودی؛ یمرودی؛ سلطان علی
- ۱۶۶ ۸۸-۱ صفوی؛ محمد ابراهیم
- ۱۶۷ ۸۹-۱ عبادی؛ سید مهدی
- ۱۶۹ ۹۰-۱ عطار تونی؛ فرید الدین محمد
- ۱۷۰ ۹۱-۱ علوی؛ زهره
- ۱۷۱ ۹۲-۱ علوی؛ عبدالله
- ۱۷۲ ۹۳-۱ غزال بیرجندی؛ سید ابوالفضل
- ۱۷۳ ۹۴-۱ فاضل تونی؛ محمدحسین
- ۱۷۷ ۹۵-۱ فاضل قاینی نجفی؛ محمد
- ۱۷۹ ۹۶-۱ فاضل قاینی نجفی؛ مهدی
- ۱۷۹ ۹۷-۱ فراء قاینی؛ ابوالقاسم
- ۱۷۹ ۹۸-۱ فرجاد؛ محمد علی
- ۱۸۱ ۹۹-۱ فرزانه؛ علامه سید محمد
- ۱۸۸ ۱۰۰-۱ فرزین؛ عبدالحسین
- ۱۹۰ ۱۰۱-۱ فروزانفر؛ بدیع الزمان
- ۱۹۲ ۱۰۲-۱ فروغ بیرجندی؛ محمد حسین
- ۱۹۶ ۱۰۳-۱ فنودی؛ شیخ عبدالحسین
- ۲۰۱ ۱۰۴-۱ فیض بخش؛ شاه قاسم بن سید محمد (نوربخش)
- ۲۰۲ ۱۰۵-۱ قاینی؛ ابو محمد حسن
- ۲۰۳ ۱۰۶-۱ قاینی؛ ابو منصور محمد
- ۲۰۳ ۱۰۷-۱ قاینی؛ بوذرجمهر
- ۲۰۴ ۱۰۸-۱ قاینی؛ سید ابوطالب

- ۲۰۸ ۱-۱۰۹ قاینی؛ ابومحمد
- ۲۰۸ ۱-۱۱۰ قاینی؛ جلال الدین بن محمد
- ۲۰۹ ۱-۱۱۱ قاینی؛ جنید بن محمد بن علی
- ۲۰۹ ۱-۱۱۲ قاینی؛ ابوجعفر
- ۲۱۲ ۱-۱۱۳ قاینی؛ درویش سلطان علی (م ۹۱۴ ق)
- ۲۱۳ ۱-۱۱۴ قاینی؛ سید حسن بن سید احمد
- ۲۱۴ ۱-۱۱۵ قاینی؛ شیخ محمد
- ۲۱۴ ۱-۱۱۶ قاینی؛ عبدالخالق
- ۲۱۵ ۱-۱۱۷ قاینی؛ عبدالغنی
- ۲۱۵ ۱-۱۱۸ قاینی؛ قاسمعلی
- ۲۱۶ ۱-۱۱۹ قاینی؛ محمد حسن
- ۲۱۶ ۱-۱۲۰ قاینی؛ محمد قاسم
- ۲۱۶ ۱-۱۲۱ قاینی اصفهانی؛ محمد خلیل بن محمد اشرف
- ۲۱۸ ۱-۱۲۲ قاینی تونی قهستانی؛ ابواسحاق ابراهیم بن محمد
- ۲۱۹ ۱-۱۲۳ قدسی؛ حاج میرزا محمود
- ۲۰ ۱-۱۲۴ قهستانی؛ حسین بن جمال
- ۲۰ ۱-۱۲۵ قهستانی؛ رضا
- ۲۲ ۱-۱۲۶ قوامی؛ سلطنت
- ۲۳ ۱-۱۲۷ کامیابی مسک؛ احمد
- ۳۰ ۱-۱۲۸ کبریایی؛ سید محمدحسین
- ۳۳ ۱-۱۲۹ کیانی نژاد؛ محمد علی
- ۳۴ ۱-۱۳۰ گنجی؛ محمد حسن
- ۴۰ ۱-۱۳۱ لطفی؛ محمود
- ۴۱ ۱-۱۳۲ محتشمی؛ غلامرضا
- ۴۱ ۱-۱۳۳ مدبر عزیزی؛ غلامرضا
- ۲ ۱-۱۳۴ مدرس؛ علی اکبر
- ۲ ۱-۱۳۵ مشکوۃ؛ سید محمد
- ۱ ۱-۱۳۶ معتمد نژاد؛ کاظم

۲۵۳	۱۳۷-۱ مناح قاینی؛ ابونصر محمد بن محمد
۲۵۴	۱۳۸-۱ منشی بمرودی؛ محمد اکبر
۲۵۵	۱۳۹-۱ موالی تونی
۲۵۶	۱۴۰-۱ موحد؛ شیخ محمد
۲۵۷	۱۴۱-۱ موسوی؛ شمس الدین
۲۵۷	۱۴۲-۱ مهتدی بیرجندی؛ شیخ محمد حسین
۲۵۷	۱۴۳-۱ میرتونی
۲۵۸	۱۴۴-۱ نابغ آینی؛ محمد حسین
۲۵۹	۱۴۵-۱ ناصح؛ اسدالله
۲۶۰	۱۴۶-۱ ناصح؛ ذبیح الله
۲۶۱	۱۴۷-۱ ناصح؛ محمد مهدی
۲۶۱	۱۴۸-۱ نثاری تونی
۲۶۲	۱۴۹-۱ نجفی؛ سید عبدالحسین
۲۶۳	۱۵۰-۱ نزاری قهستانی؛ سعدالدین
۲۶۹	۱۵۱-۱ نوربخش؛ سید جعفر
۲۶۹	۱۵۲-۱ نوربخش؛ سید محمد
۲۷۳	۱۵۳-۱ نوربخش؛ سید محمد تقی
۲۷۳	۱۵۴-۱ نوربخش؛ شاه سید قاسم
۲۷۴	۱۵۵-۱ نوربخش؛ میر قوام الدین
۲۷۵	۱۵۶-۱ نهی؛ محتاج
۲۷۵	۱۵۷-۱ نهی؛ شهاب الدین
۲۷۷	۱۵۸-۱ نهی؛ قاضی فقیه ابوبکر
۲۷۷	۱۵۹-۱ واعظ قاینی؛ علی
۲۷۹	۱۶۰-۱ واعظ قاینی؛ غلامرضا
۲۷۹	۱۶۱-۱ وجدانی؛ بهروز
۲۸۵	۱۶۲-۱ هادوی؛ شیخ محمد هادی
۲۸۹	۱۶۳-۱ هردنگی؛ محمدحسن
۲۹۴	۱۶۴-۱ هردنگی؛ ملا محمد حسین

۲۹۴	۱-۱۶۵ یا حقی؛ محمد جعفر
۲۹۸	۱-۱۶۶ یاوری؛ اسدالله
۲۹۸	۱-۱۶۷ یوسفی؛ غلامحسین

۲- سخنی در باب خیرین و واقفان خراسان جنوبی

۳۰۰	۳- مفاخر پدیداری تاریخی
۳۰۲	۳-۱ مدرسه ی شوکتیه
۳۰۲	۳-۲ سنگ نگاره لاخ مزار
۳۰۶	۳-۳ کال گنگال
۳۰۷	۳-۴ تنگل استاد
۳۰۸	۳-۵ مسجد جامع قاین
۳۰۹	۳-۶ قلعه کوه قاین
۳۱۰	

۴- مفاخر پدیداری طبیعی (غارها و تپه ها)

۳۱۲	۴-۱ غار چنشت
۳۱۲	۴-۲ غار چهل چاه
۳۱۴	۴-۳ غار لکی اسپبور
۳۱۴	۴-۴ غار خونیک (غار جوجه)
۳۱۵	۴-۵ غار فارسان
۳۱۵	۴-۶ غار پل خیر
۳۱۶	۴-۷ تپه بیچند
۳۱۷	۴-۸ تپه چهار فرسخ
۳۱۷	

۵- مفاخر پدیداری طبیعی بیرجند (درختان کهنسال)

۳۱۷	۵-۱ سرو گسک
۳۱۸	۵-۲ زیتون های فسون
۳۱۸	۵-۳ سرو بهلگرد
۳۱۸	۵-۴ چنار رزگ
۳۱۹	

- ۳۲۰ ۵-۵ چنار دوشنگان
- ۳۲۰ ۵-۶ بنه یکه درخت
- ۳۲۱ ۵-۷ درخت کهنسال سرو فورگ
- ۳۲۱ ۵-۸ درخت کهنسال بنه رچ

- ۳۲۲ ۶- مفاخر پدیداری طبیعی (محصولات استراتژیک)
- ۳۲۲ ۶-۱ زعفران
- ۳۲۷ ۶-۲ زرشک
- ۳۳۱ ۶-۳ عناب

- ۳۳۴ ۷- مفاخر پدیداری فرهنگی: فرش بیرجند
- ۳۳۹ ۷-۱ طرح و طراحان قالی در بیرجند
- ۳۴۱ ۷-۲ اساتید و تولیدکنندگان فرش دستیاف در بیرجند
- ۳۴۵ ۷-۳ معرفی چند طرح و نقش مهم قالی در خراسان جنوبی
- ۳۴۷ ۷-۴ نشان فرش خراسان جنوبی در موزه های ایران و جهان

- ۳۴۹ منابع و مآخذ
- ۳۴۹ کتابها
- ۳۶۳ مقالات
- ۳۶۵ پایان نامه ها
- ۳۶۶ روزنامه ها و مجلات
- ۳۶۷ مصاحبه، مکاتبات و گزارش ها
- ۳۶۷ منابع اینترنتی

فهرست جداول

- ۳۴۷ جدول شماره ۱: مشخصات فرش های درختی در موزه متروپلیتن نیویورک
- ۳۴۷ جدول شماره ۲: مشخصات فرش های درختی در موزه فرش تهران

www.ketab.ir

به نام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد

"أن مثل العلما فی الارض کمثل النجوم فی السماء یهتدی بها فی ظلمات البر و البحر فاذا انطمست النجوم او شک ان تضل الهداه" پیامبر اکرم (ص)

سپاس و ستایش ویژه ی خداست، خدایی که با نیروی قلم انسان را با علم و دانش آشنا ساخت، درود خدا و پیامبرش که سرشار از حب به او و بنده ای از بندگان اوست، پیامبری که والاترین عالم و معلم جامعه ی بشریت است.

سلام و تحیات الهی بر خاندان و یاران پیامبر (ص) که خویشتن را با تعالیم او سامان بخشیده و شخصیت انسانی خود را با آداب و آیین های او آراسته و پیراسته ساختند.

کشور اسلامی و عزیز ما از بزرگترین گاهواره های تمدن و فرهنگ بشری است. ایران از گذشته های دور به سبب برخورداری از موارث غنی فرهنگی و مفاخر سترگ، افق های درخشان دانش و اندیشه را پیش روی ملل مختلف گشوده است. بخشی از مفاخر و موارث این سرزمین در خراسان جنوبی بلیده و مایه ی مباهات و سربلندی ایران گردیده اند.

شخصیت های علمی، میراث فرهنگی و طبیعی، هنرها، نسخ خطی و سایر دستاوردهای بی بدیل این خطه شأن و قدر این سرزمین را در نوک قله ی توجه ی جهانیان قرار داده است. یکی از مصادیق این توجه جهانی، نامگذاری سال ۲۰۱۲م. به نام عبدالعلی بیرجندی و بزرگداشت مقام این منجم و ریاضیدان در یونسکو است. حفظ و صیانت از موارث گرانسنگ این استان و شناساندن مفاخر آن یک ضرورت و اولویت فرهنگی به شمار می آید.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان دستگاه حامل رسالت نشر فرهنگ اسلامی و به تبع آن اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی در راستای تحقق اهداف وزارت متبوع بزرگداشت مفاخر و دستاوردهای آنان را در زمره ی اولویت های خود قرار داده است، پژوهش حاضر نیز در راستای اهداف مذکور و بر اساس نیازسنجی انجمن آثار و مفاخر استان برای در دست داشتن مجموعه ای مدون از مفاخر شکل گرفت. شالوده ی اثر حاضر بر مبنای یک تعریف عملیاتی (که حاصل بررسی های دقیق، رایزنی با پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات و بهره مندی از نظریات مدیر گروه سنت ها و مفاخر فرهنگی بود) نهاده شد.

یکی از ویژگی های این نوشتار که تمایز آن را با آثار مشابه نشان می دهد، گستره ی مفهومی واژه ی مفاخر است. این پژوهش صرفاً به مفاخر انسانی اختصاص ندارد بلکه در چشم اندازی وسیع تر مفاخر پدیداری را نیز شامل می شود. به دلیل وجود برخی محدودیت ها در دسترسی به اطلاعات و به سبب ماهیت این گونه پژوهش ها و به ویژه زاینده گی و بالندگی فرهنگ این خطه، به روزرسانی مطالب در آینده ضروری می نماید بدیهی است رهنمودها و نگاه تیزبین اهل نظر و تحقیق، در بروزرسانی و تکمیل محتوای این اثر و انجام این رسالت خطیر که تجلیل مقام دانایی است متمرکز خواهد بود.

محمد مطهری فر

مدیر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی

و دبیر انجمن آثار و مفاخر فرهنگی خراسان جنوبی

واژه‌ی مفاخر و مشتقات آن کاربرد گسترده‌ای در زبان فارسی دارد. جستجوی معنای این واژه در فرهنگ‌های فارسی، دایره‌ی قلمرو مفهومی آن را نشان می‌دهد. به منظور آشنایی با معنا و قلمرو مفهومی این واژه نمونه‌ای از این معانی در ذیل آمده است.

مفاخر [ج مفخره]: اشخاص یا چیزهای ارزشمندی که مایه‌ی افتخار و نازیدن‌اند. مایه مباهات، مایه افتخار (فرهنگ فارسی نوین، ذیل مفاخر)^۱ با توجه به مفاهیم فوق‌الذکر این واژه صرفاً به آحاد انسانی محدود نمی‌شود؛ بلکه بر سایر پدیده‌ها از جمله اشیاء، رخدادهای و مظاهر طبیعی که مایه‌ی مباهات و افتخار باشند نیز دلالت می‌کند. بنابراین در مبحث نوع‌شناسی مفاخر می‌توان آن‌ها را در دو گروه مفاخر انسانی و پدیداری طبقه‌بندی کرد. مفاخر انسانی در بردارنده‌ی انسان‌های فرهیخته‌ای است که در عرصه‌های مختلف موجب افتخار و مباهاتند؛ اما مفاخر پدیداری شامل کلیه‌ی پدیده‌هایی (به جز انسان) است که برای یک فرهنگ دارای ارزش و افتخارند. هر یک از این دو نوع (مفاخر انسانی و پدیداری) نیز قابلیت تقسیم شدن به انواع مختلف و قرار گرفتن در طبقات خاص را دارند. در زمینه‌ی طبقه‌بندی مفاخر انسانی در میان اهل نظر دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد که این اختلاف نظر به شیوه‌ی شاخص‌گذاری آن‌ها باز می‌گردد و متناسب با فرهنگ، بافت موقعیتی، فضای فکری جامعه و ارزش‌های حاکم بر آن در نوسان است.

مفاخر پدیداری یعنی دسته دوم مفاخر پدیده‌هایی را در بر می‌گیرد که اولاً انسان نیستند و ثانیاً موجبات فخر و مباهات یک فرهنگ و تمدن را فراهم می‌آورند. براساس این تعریف کلیه‌ی میراث فرهنگی و طبیعی یک قوم یا ملت در زمره‌ی این مفاخر قرار می‌گیرند. چنان که کوه دماوند هم در ابعاد طبیعی و هم اسطوره‌ای به عنوان یک مفخره شناخته می‌شود. نمونه‌های دیگر مفاخر پدیداری را باید در آثار و بناهای تاریخی، صنایع دستی و هنرهای ملل جستجو کرد. معمولاً در بحث مفاخر و تحلیل آن‌ها مفاخر پدیداری مغفول مانده یا آن گونه که باید و شاید بدان پرداخته نشده است. در دنیای امروز با توجه با هجمه‌ی فرهنگی و تکاپوهای برخی از کشورها (به ویژه ملل همجوار و کشورهایی که در گذشته به ایران تعلق داشته‌اند) در انتساب برخی از مفاخر انسانی و

۱ - نگاه کنید: انوری، فرهنگ بزرگ سخن / دانشگر، فرهنگ فارسی نوین / غلامحسین صدری افشار؛ نسرین حکمی، فرهنگ زبان فارسی امروز، ذیل واژه مفاخر.

پدیداری به خود اولویت و ضرورت شناسایی و معرفی مفاخر اعم از انسانی و پدیداری بیش از پیش احساس می‌گردد. استمرار این روند و ادامه‌ی اینگونه مصادره‌های فرهنگی سبب ساز بحرانی در قلمرو هویت و فرهنگ خواهد شد.

براساس تقسیم‌بندی برخی صاحب‌نظران، مفاخر پدیداری در چهار گروه ذیل دسته‌بندی شده‌اند:

۱. مفاخر پدیداری طبیعی: به دسته‌ای از مفاخر پدیداری و غیر انسانی گفته می‌شود که به طور طبیعی و بدون دخالت انسان وجود داشته‌اند؛ مانند برخی کوه‌ها (کوه دماوند)، رودخانه‌ها (زاینده رود)، غارها (علی صدر) و پدیده‌هایی از این دست. البته برخی از پدیده‌های طبیعی عادی نیز ممکن است به دلیل خاص استراتژیکی و مسائل سیاسی اهمیت هویتی پیدا کنند. چنان‌که امروزه در محافل علمی و فرهنگی نام خلیج فارس به یک حساسیت بدل شده و جعل نام این آب راه تاریخی موجب نگرانی‌های زیادی گشته است. پدید آمدن تعبیری چون "خلیج همیشه فارس" بازتاب علایق و احساسات ملی و توجه به خلیج فارس به عنوان سمبل افتخار و اقتدار ملی است.

۲. مفاخر پدیداری رویدادی: در تاریخ ملل و خدادهایی وجود دارد که مایه‌ی افتخار و نشانه‌ی غنای فرهنگی آن ملت‌اند. برای نمونه می‌توان به سنت آیینی نوروز اشاره کرد. ۳. مفاخر پدیداری فناوری: دستاوردهای علمی و تکنیکی یک ملت می‌تواند موقعیت و جایگاه آنان را در عرصه‌های فراملی ثابت بخشد و مایه‌ی مباهات آنان گردد. با مطالعه‌ی تمدن‌های گذشته به ویژه بررسی تاریخ علوم، نمونه‌های فراوانی از این مفاخر را به معرفتی می‌کند.

۴. مفاخر پدیداری فرهنگی: این دسته را در زمره‌ی مهمترین مفاخر پدیداری به شمار آورده‌اند. این پدیده‌ها به دو گروه مادی و معنوی قابل تفکیک هستند. آنچه امروز به عنوان میراث فرهنگی شناخته می‌شود، در این دسته (مادی) جای می‌گیرد. البته برخی از این پدیده‌ها از جمله صنایع دستی و اشیاء تاریخی قابل نقل و انتقال‌اند. اما دسته‌ای دیگر پدیده‌ها قابل نقل و انتقال نیستند. آثار معماری و یا نقاشی‌های غارها و حجاری‌ها در این دسته جای می‌گیرند. قلعه‌ی فلک الافلاک خرم آباد، میدان نقش جهان اصفهان و مساجد مشهور اغلب شهرهای ایران نمونه‌ای از این مفاخر قلمداد می‌شوند.

گروه دوم، مفاخر پدیداری فرهنگی معنوی هستند. این گروه اگر چه در ظاهر دارای صورت مادی اند، اما بیشتر به دلیل ماهیت غیرمادی (معنوی) خود مفخره شمرده شده اند. شاهنامه ی فردوسی و مثنوی مولوی مثال های مناسبی برای معرفی این گروه است. امروز بحث های بسیاری درباره ی ملیت و منشأ برخی از مفاخر انسانی از جمله مولوی مطرح شده است. ممکن است کسی مدعی شود که مولوی متعلق به حوزه ی جغرافیای سیاسی امروز ایران نبوده یا نظامی در شهر گنجه ی کشور آذربایجان امروزی بالیده است؛ اما در تعلق آثار این مفاخر به عنوان مفاخر فرهنگ معنوی ایران جای تردید نیست.^۱ در واقع مرزهای جغرافیایی ایران کهن و حوزه ی نفوذ زبان فارسی این تردید را برطرف می سازد. پس از بحث مفهومی و نوع شناسی مفاخر، مسأله ی مهم دیگر، شاخص گذاری است. شاخص گذاری به این معناست که یک فرد یا پدیدار باید چه ویژگی هایی داشته باشد تا بتوان آن را در زمره ی مفاخر قرار داد.

شاخصه های شناسایی و کریش مفاخر:

برخی شاخصه های شناخت مفاخر بین همه ی فرهنگ ها و در میان همه ی جوامع مشترک اند. برای مثال افراد یا پدیده هایی که در طول تاریخ در کاستن آلام بشری نقش آفرینی کرده اند همواره مایه ی افتخار بوده و همه ی اقوام به عنوان مفاخر از آن ها یاد کرده اند. نمونه ای از این خدمات بزرگ انسانی کشف شگفت انگیزی است که در واپسین سال های سده ی ۱۸ میلادی در زمینه ی پزشکی صورت گرفت و از حیث اهمیت چشمگیر آن برای جامعه ی بشری شایان یادآوری است. آن کشف مهم پزشکی واکسن آبله بود که ادوارد جنر^۲، پزشک انگلیسی، در سال ۱۲۱۱ هـ ق/ ۱۷۹۶ م آن را با موفقیت به آزمایش گذارد. تاریخ پزشکی به داستان اندوه بار این بیماری و پیامدهای فاجعه آمیز آن را در زندگانی مردم گواهی می دهد. آبله های همه گیر ادواری در آسیا، آمریکا و سایر نقاط جهان میلیون ها تن از انسان ها را دچار زشتی، کوری و یا نیستی کرد. بنا به عقیده ی صاحب نظران تاریخ علم، کشف ادوارد جنر انقلابی بنیادی در طب پیشگیری پدید آورد. یکی از پزشکان انگلیسی کار جنر را این گونه ارزیابی کرد: وی توانست جان انسان ها را در هر نسلی بیش از شمار کسانی که در جنگ های ناپلئون از میان رفتند از مرگ برهاند و

۱- ایمان زکریایی کرمانی، "تأملی بر اهمیت شناخت مفاخر در اعتلای هویت فرهنگی"، مقاله ی مذکور نوشته ی مدیر گروه سنت ها و مفاخر فرهنگی هنری پژوهشکده هنرهای سنتی اسلامی است. این مقاله به پیوست نامه مورخ ۱/۵/۹۱ و بنا به درخواست مجری طرح و مکاتبه ی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی با پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات به دست آمده است.

2- Edward Jenner

همین نقش را در آینده بازی خواهد کرد" (حائری، ۱۳۸۰: ۳۰-۲۸). مثال بالا نمونه‌ی مناسبی برای شاخصه‌هایی است که در میان همه‌ی فرهنگ‌ها به عنوان معیار گزینش افراد یا پدیده‌های افتخار آفرین مقبولیت دارند.

البته همه‌ی مفاخر دارای چنین شرایطی نیستند. یعنی ممکن است تلقی مردم نقاط مختلف یک کشور یا ملل مختلف جهان از معیارهای شناخت مفاخر با یکدیگر متفاوت باشد. اینجاست که نظریه‌ی شناخت شاخصه‌های مفاخر مطرح می‌گردد. شرایط فرهنگی، جغرافیایی، سیاسی، بافت اعتقادی، نگرش‌ها و ارزش‌های حاکم بر جامعه می‌تواند در مفهومی‌سازی تأثیرگذار باشد. برای مثال در جامعه‌ای که دین، مبنا و شالوده‌ی کنش‌های فردی و اجتماعی است، معیارهای گزینش مفاخر هم مطابق ارزش‌های دینی تعیین می‌گردد. در ادوار تاریخی ایران نیز شواهدی از نسبیت ارزش‌ها و تأثیر آن در نوع نگاه به مفاخر وجود دارد. مصادیق آشکار این قضیه دوره‌ی صفویه و پهلوی اول است. در عصر صفوی بنا به سیاست‌های حاکم، توجه و رویکرد به عالمان دین بیشتر می‌شود؛ اما در عصر پهلوی اول بنا بر سیاست‌های دین ستیزانه‌ی رضاشاه به شدت نقش علما رنگ می‌بازد. روشن است که با توجه به دو فضای متفاوت ارزشی در ادوار فوق، بزرگداشت مفاخر نیز تحت الشعاع قرار می‌گیرد.

در این مبحث سؤال اصلی این است که یک فرد یا پدیدار باید دارای چه ویژگی‌هایی باشد تا بتوان آن را در جرگه‌ی مفاخر قرار داد؟ پاسخ به این سؤال و تبیین ویژگی‌های شناخت مفاخر کار آسانی نیست. این دشواری به دلیل نسبی بودن مفهوم مفاخر و ارتباط تنگاتنگ حوزه‌ی مفاخر با قلمرو ارزش‌هاست. با توجه به تفاوت ارزش‌ها در جوامع و فرهنگ‌های مختلف، این شاخص‌ها و معیارها نیز متفاوت است. معیارهای شناسایی مفاخر نسبی است. از این رو شاخص‌های شناسایی مفاخر در جامعه‌ی ما با سایر جوامع تفاوت دارد. البته برخی ویژگی‌ها و شاخص‌های گزینش مفاخر در میان همه‌ی جوامع مشترک است.

نکته‌ی مهم دیگری که بر دشواری بحث شناسایی مفاخر می‌افزاید، این است که در نتیجه‌ی تغییرات اجتماعی و بروز رخداد‌های تاریخی خاص، ارزش‌های در یک جامعه از دوره‌ای به دوره‌ی دیگر دچار تغییر می‌گردد. در تاریخ ایران نمونه‌های فراوانی از تحول نظام ارزشی در طول زمان و تغییر حکومت‌ها و یا در نتیجه‌ی بروز انقلابات می‌توان مشاهده کرد.

پس از این مقدمات می توان در یک جمع بندی، بحث شاخص ها و معیارهای شناسایی را در مباحث ذیل خلاصه کرد:

برخی از معیارهای شناسایی مفاخر نیز در خلال بحث قلمرو مفهومی واژه مفاخر و تقسیم بندی آن به دست می آید. همان گونه که اشاره شد، مفاخر تنها در بردارنده ی مفاخر انسانی نیست و سایر پدیده ها را نیز در بر می گیرد؛ بنابراین همان طور که یک فرد می تواند مایه ی مباهات و فخر جامعه باشد، یک اثر تاریخی و حتی پدیده های طبیعی هم می تواند سبب ساز تقویت هویت ملی و فرهنگی و موجب مباهات یک ملت باشد. ارزش های اجتماعی و فرهنگی معیار شناسایی مفاخر: در تاریخ و تمدن ایران دانایی و خردمندی یک ارزش تلقی می شده و عالمان از شأن و جایگاه والایی در جامعه برخوردار بوده اند. دستاوردهای حوزه ی دانش و آثار دانشمندان و عالمان دینی نیز در این طیف قرار می گیرند. افزون بر دانش، فضائل اخلاقی به ویژه تقوای و پارسایی را می توان در قلمرو ارزش ها قرار داد.

هنر: هنرمندان و آثار هنری نیز یکی از عناصر افتخارآفرین در عرصه ملی و فراملی است. در تاریخ ایران برخی رخدادهای تاریخی چون جنگ، انقلاب و قیام های مردمی به لحاظ دستاوردها و تأثیرات اجتماعی، سیاسی فرهنگی آن اهمیت دارند، به تبع اهمیت رخدادهای مذکور بازیگران این رویدادها اعتبار و ارزش پیدا کرده و در زمره ی مفاخر قرار می گیرند.

به طور کلی هر فرد یا پدیده ای را که در تحکیم و تقویت بنیان های هویت ملی و دینی جامعه نقش آفرینی کند و موجب اعتلای هویت فرهنگی ما گردد می توان آن ها را در زمره ی مفاخر قرار داد. در واقع مفاخر میراث جاودانه ی تاریخ و آینده ی هویت یک قوم به شمار می آیند و آثار ارزشمند و اقدامات درخشان و بی شمار آن ها به گونه های مختلف مبین توانمندی و غنای فرهنگ و تمدن ایران است.

استان خراسان جنوبی مهد عالمان و نام آوران بسیاری در عرصه های مختلف اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و هنری بوده که تاریخ این سرزمین همواره به وجودشان افتخار کرده و به دیده ی تحسین به ایشان نگریسته است. در کنار مفاخر انسانی استان خراسان جنوبی، مفاخر پدیداری که در بردارنده ی میراث فرهنگی و طبیعی منطقه اند نیز قرار می گیرند. هدف اصلی پژوهش حاضر شناسایی و معرفی مفاخر انسانی و پدیداری است.

شاخص های اساسی در شناسایی، بر اساس مباحث مفهومی و تحلیلی که در سطور پیشین به آن اشاره شد، مشخص گشته است. در واقع مباحث مذکور تعریف عملیاتی واژه ی مفاخر در نوشتار حاضر محسوب می شود. با این حال در کنار آن تعریف عملیاتی تفصیلی، یک اشاره کلی در ملاک گزینش مفاخر نیز ضروری می نماید: ملاک کلی گزینش مفاخر انسانی و پدیداری در این نوشتار میزان اثرگذاری آن ها در حوزه های جهانی، ملی، استانی و منطقه ای در عرصه های دینی، علمی، ادبی، فرهنگی و هنری با رعایت شرط الگوسازی برای نسل جوان بوده است. پژوهش حاضر در بردارنده شرح احوال و آثار طیف متنوعی از علما، اندیشه گران و هنرمندان استان خراسان جنوبی است. در کنار هدف اصلی تحقیق، اهداف ذیل نیز مدنظر قرار گرفته است:

- تدوین یک مجموعه ی مستند از زندگی نامه مفاخر انسانی استان؛
- ارائه مجموعه ی مستندی از مفاخر پدیداری؛
- معرفی الگوهای ملی و مذهبی به منظور الگوسازی برای نسل جوان؛
- معرفی مفاخر انسانی و پدیداری جهت تقویت هویت ملی- مذهبی؛
- نشان دادن ضرورت بررسی های عمیق در آثار و دستاوردهای مکتوب مفاخر انسانی که مورد غفلت قرار گرفته است؛

- تدوین بانک اطلاعاتی در حوزه ی مفاخر انسانی و پدیداری، جهت بهره برداری مؤسسات و نهادهای مرتبط (انجمن آثار مفاخر، صدا و سیما، دانشگاه ها، محققان محلی و ...)؛

شیوه ی تدوین اثر و ترتیب قرارگرفتن اسامی مفاخر انسانی، الفبایی و براساس نام خانوادگی است. در مورد قدما و اشخاصی که مربوط به دوره ی پیش از پهلوی اول (قبل از ضرورت انتخاب نام خانوادگی ایرانیان) نام کوچک در مواردی به همراه لقب، شغل و زادگاه [مطابق همان شیوه مرسوم آن عصر] آمده است. در مورد برخی از قدما به دلیل نبودن نام کوچک آنها در تذکره ها صرفاً به نام خانوادگی و تخلص شاعری آنها اکتفا شده است. در خلال پژوهش حاضر برای تهیه ی این اثر، از یاری، همدلی و مساعدت برخی افراد و مؤسسات نهادهای فرهنگی و کتابخانه ها بهره مند شدم، بدین وسیله از همه ی آن سپاسگزارم. برخورد لازم می دانم مراتب حق شناسی و سپاس خویش را نسبت به جناب آقای مطهری فر، مدیرکل محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی و دبیر محترم انجمن آثار و مفاخر فرهنگی استان، هم چنین آقایان محمد ابراهیم افشاری، محمد حسینی جعفری، معاون اداری مالی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان، عباسعلی بهاری

نایب رئیس شورای پژوهشی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، حسین افضلیان، سید نورالله نصراللهی و سرکار خانم مهین زرنگ، کارشناس آثار و مفاخر فرهنگی استان و سایر همکاران این طرح، آقای حسین غضایری و خانم زهرا نادی ابراز دارم. هم چنین از آقایان حامد رضایی، مسؤول حراست اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، و بقیه ی همکاران طرح تشکر می کنم. در خاتمه تذکر این نکته ضروری می نماید که این اثر در بردارنده ی مفاخر تا زمان تدوین است و بدیهی است که اطلاعات آن نیازمند به روزرسانی خواهد بود.

من... التوفیق

زهرا علینزاده بیرجندی

تابستان ۹۲

